

בכלל 'קדשי ה', כדאמרינן במסכת מעילה (יב.), מה שאין כן בקדשי מזבח. ובספר משך חכמה (משפטים כא, לז) האריך להוכיח ששחוט חוץ וקדשים שמתו אסורין, ובאר הדבר. (וע"ע אור שמח מאכ"א ד, יז). וע' בספר המקנה ובחזון איש (בכורות יח) בהסבר דברי התוס' בכמה אופנים. והיוצא מדבריהם שלפי האמת גם להתוס' שחוט חוץ אסורים מן התורה, אם לא מצד איסור קדשים שבהם, מצד איסור חדש החל על ידי מעשה שחיטתם בחוץ. וע"ע: שו"ת אחיעזר ח"ב ה, ב, כו, ב; קהלות יעקב סי' מד.

*

'עד שבא רבי עקיבא ולימד...'

בכל המשנה, התוספתא, ספרא וספרי, לא נמצא (עפ"י בדיקת מחשב) ביטוי זה, 'עד שבא... ולימד' אלא ביחס לרבי עקיבא (מלבד פעם אחת — ברבן גמליאל). ויתכן לפרש, כלפי מה שאמרו (ביבמות סב:) שהיה העולם שמם עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם...'. והרי המשנה כולה, התוספתא הספרא והספרי — אליבא דרבי עקיבא הם (כמו שאמרו בסנהדרין פו), כי התנאים השונים אותם, ר' מאיר ר' נחמיה ר' יהודה ור' שמעון — הנם תלמידי ר' עקיבא שהעמיד בזקנותו, לאחר שמתו עשרים וארבע אלף תלמידיו והיה העולם שמם, והם הם העמידו תורה, (כמו שאמרו ביבמות סם). נמצא אם כן שרבי עקיבא ייסד מחדש את התורה שבעל פה. על כן כשהזכירו תלמידיו את דבריו, רמזו במלים הללו, 'עד שבא רבי עקיבא ולימד... את מפעל רבם הגדול שבא והעמיד תלמידים בשנית, ואלמלא היה בא ומלמד כמה היה העולם חסר. (שו"ר שכבר העיר על כך ר"צ הכהן ז"ל ב'לקוטי מאמרים' עמ' 81. וכן הרחיב בזה בספר מגדים חדשים — שבת סד:).

[הנה ציוני המקומות לביטוי זה (במקורות הנ"ל וגם בשאר ברייתות המובאות בתלמוד, מלבד המקבילות): מעשר שני ה, ח; שבת סד: ראש השנה יז: יבמות סב: נדרים כה: ב"מ סב. תוספתא פסחים א, ו; תוספתא מו"ק ב, ו; ספרא — מצורע פ' זבים פ"ט.

ובברייתות שבתלמוד מובא ביטוי זה במקומות ספורים כלפי כמה חכמים: שמעון בן שטח (כתובות פב: להלן סו. וגם כלפיו הוזכר שם ש'היה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה); רבן גמליאל (הזקנים) (עירובין קא: ומו"ק כז:); יהושע בן גמלא (ב"ב כא.); ר' חנניא בן עקיבא (שבת סג:); ר' צדוק (נדה לא.); ר' אושעיא ברבי (תגיגה ז.).

דף נח

זנילף מינה... משום דהוה עבודת כוכבים ושביעית שני כתובים הבאים כאחד' — יש לשאול, כיצד ניתן היה ללמוד שאר איסורי הנאה מעבודת כוכבים, הלא חמורה היא שאסורה במשהו בניגוד לשאר איסורים, כדכתיב ולא ידבק בידך מאומה? ויש לומר, גם חומרא זו בעצמה נכללת בשאלת הגמרא; נלמד שכל איסורי הנאה ייאסרו במשהו כעכו"ם. אבל למסקנא שעבודה זרה חמורה יותר, שתופסת דמיה, שוב אין ניתן ללמוד שאר איסורין מעכו"ם

לאסרם במשהו, כי יש לפרוך מה לעכו"ם שכן תופסת דמיה. ואין ללמוד שביעית מעכו"ם שתאסר במשהו — כי יש לפרוך, מה לעכו"ם שכן אסורה בהנאה תאמר בשביעית. (דברי אמת — לרבי יצחק בכר דוד, ענין דברי סופרים ה ד"ה איברא. וע"ע שער המלך (עכו"ם ת,א) שפלפל עוד בדברי הגמרא והראשונים כאן).

'שביעית מאי היא יובל הוא קדש תהיה לכם...' — 'נראה דהי' פשוט להש"ס להשוות שביעית ויובל אף דיש חלוקים ביניהם, וצ"ב לענ"ד'. (מהגר"א נבנצל שליט"א. וע' במובא לעיל נד:).

'אמר עולא: טובת הנאה אינה ממון. איתבייה רבי אבא לעולא: המקדש בתרומות ובמעשרות ובמתנות...' — שאלת 'טובת הנאה — ממון' יש לפרשה באופנים שונים: יש לומר שהשאלה היא האם רשאי אדם ליקח מתברו (ישראל) ממון וליתן לו מעשרותיו, כדי שיוכל הלה לתת לקרובו כהן. שאם יכול לעשות כן, נמצא יש לו לבעלים זכות בעלת ערך ממוני בתרומות ומעשרות. או שמא אינו רשאי להשתכר בנתינת תרומות ומעשרות באופן כזה, וממילא יוצא שזכות הנתינה אין לה ערך ממוני. (כפירוש זה נראה לכאורה מן הירושלמי (כאן ה"ט ועוד). וכן פרש המחנה-אפרים (הלכות טובת הנאה). אולם יש לדחות ולפרש דברי הירושלמי בענין אחר).

לפי פירוש זה יוצא מבואר מסוגיתנו, שגם שאר מתנות כהונה כגון זרוע לחיים וקובה, רשאים הבעלים למכרן בטובת הנאה לאחר — שהרי מבואר בגמרא שאם 'טובת הנאה ממון' מיושבת המשנה כפשוטה, שיכול לקדשה בתרומות ומעשרות ובמתנות — משמע שאף בשאר מתנות קיימת זכות זו כבתרומות ומעשרות.

וכבר הקשה מהרי"ט אלגאזי (בהל' בכורות, ר"פ עד כמה), שבסוגיא במסכת בכורות מבואר שאסרו חכמים לעשות כן.

גם בספר שער המלך (אישות ה,ו) הוכיח מכאן שמותר, וכשיטת הרמב"ם שלא פסק כהסוגיא בבכורות. ואולם, יש לפרש ששאלת 'טובת הנאה ממון' אינה תלויה כלל באפשרות המעשית של הרווחה על ידי נתינת המתנות, אלא אף אם אינו רשאי ליקח ממון, אפשר שזכות הנתינה כשלעצמה הלא היא זכות ממונית, הגם שבפועל אסרו עליו ליקח על כך ממון. ולפי זה יש לומר גם לאידך גיסא, לדעת הסובר 'אינה ממון', לא משום שסובר שאינו רשאי ליקח, כי לקיחת הכסף אינה מעלה ואינה מורדת, אלא סובר שאותה זכות אינה נחשבת זכות-ממון בעצם. [בתוספת באור: זכות זו, גם אם כשלעצמה היא שוות-כסף, אינה מחשיבתו כבעלים על הפירות עצמם אלא זכות נפרדת היא. ולכן כשמקדשה בפירות ודעתה עליהם — אינה מקודשת, כי אינם שלו. ולפי"ז נראה פשוט שאם יאמר לה בפירוש שתתקדש לו באותה הנאה של הנתינה, אם אכן אותה הנאה שוה פרוטה — מקודשת, ככל מקדש בהנאה. ואולם במתנה אפרים (הל' טוה"ג) כתב להסביר מדוע אינה מתקדש בהנאה — לפי שאותה הנאה אינה קיימת בעת הקידושין].

לדרך זו, נדחתה הראיה מסוגיתנו שמותר לקחת ממון עבור נתינת זכות הנתינה בשאר מתנות כהונה. (עפ"י פרי יצחק ח"ב נ. ע"ע: חדושי הגרז"ר בענגיס ח"ב סז,א; שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א קכה).

(ע"ב) דמר סבר טובת הנאה ממון' — ולפי זה משלם לו דמי חולין לגמרי, ודמי תרומה — לא לגמרי אלא דמי טובת הנאה שבו. (רמב"ן).

והרי"ד כתב שחייב לשלם הכל, כיון דבר תשלומין הם, חייב ליתן לו הפירות כאשר היו.

והכא בדשמואל קמיפלגי, דאמר שמואל חיטה אחת פוטר את הכרי... ואיבעית אימא דכולי

עלמא לית להו דשמואל... — משמע שלדעת שמואל, גם לאחר שחכמים תקנו שיעור להפרשת תרומה, אחד מארבעים חמישים או שישים — אם הפריש פחות מכן, אפילו חטה אחת — הפירות מותרים ואינם טבל, אף כי עבר על מצות חכמים. (ויש סוברים שאפילו מדאורייתא לא קיים מצות נתינה — ע' תורי"ד כאן [וע' אבני נזר או"ח שלג, טז].) וכן כתב הנוב"י תנינא יו"ד רא. וכן בשפת אמת — מנחות ס. ואולם בתוס' שם מבואר שנקטו בפשיטות להפך, שהרי אם נאמר שהפירות נשארים בטבלם, הלא מכל מקום למעשה אי אפשר לו להיפטר בחטה אחת. (פרי יצחק ח"א לד [והעיר מכאן על משמעות דברי המל"מ (מתנות עניים א) שלאחר תיקון חכמים, גם בדיעבד לא תיקן].) וכן הוכיח מכאן בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א רה.)

ויש מקום לפרש על פי זה, שמה שאמרו כאן שנחלקו על שמואל, הכוונה ששמואל חידש שאפילו מדרבנן אם עבר והפריש חטה אחת — מועיל, ובנקודה זו נחלקו, שיש לומר כשתקנו שיעור, נכלל בתקנה שבפחות מכאן לא יתקנו הפירות.

ובזה מובן מה שמשמע ממקומות אחרים שדין 'חטה אחת פוטרת' הוא דין מוסכם. ולהאמור ניחא, שאמנם מן התורה כולם מודים שפוטרת, והמחלוקת אינה אלא מדרבנן (אגרות משה שם).

'הנוטל שכר לדון — דיניו בטילים' — כתב רבי עובדיה מברטנורא ז"ל (בבכורות פ"ד, זו לשונו: 'ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' — מה אני בחנם אף אתם בחנם. וברבני אשכנז ראיתי שיעוריה בדבר זה, שלא יבוש הרב הנסמך ראש ישיבה ליטול עשרה זהובים כדי להיות חצי שעה על כתיבת ונתינת גט אחד, והעדים החותמים על הגט — שני זהובים או זהוב לכל הפחות לכל אחד. ואין זה הרב בעיני אלא גולן ואנס, לפי שהוא יודע שאין נותנים בעירו גט שלא ברשותו, ונותן הגט, בעל כרחו צריך שיתן לו כל חפציו. וחושש אני לגט זה שהוא פסול, דהא תנן במתניתין הנוטל שכר לדון דיניו בטילין, להעיד — עדותו בטלה'.

בשו"ת משיב דבר (להנצי"ב ז"ל, ח"ב נא) כתב להוכיח, שאעפ"י שהפוסקים הביאו להלכה דברי הרע"ב הללו — לא הזכירו בדבריהם לשון 'גולן ואנס', ובדוקא הוא; שאעפ"י שאותו רב שלא כדין הוא עושה בדרישת שכר עבור מצוה, אעפ"י כ' לאחר שעבר וקבע שכר — חייב הלה לשלם ואין בלקיחת המעות שמץ גזל; —

וכי בשביל שהיה מחויב לעשות המצוה בלא פיסוק שכר והוא עבר על מצות עשה זו וביקש שכרו, אינו חייב לשלם לו?! וכי העושה מלאכה לחבירו בשבת אין צריך לשלם שכרו משום שעושה עבירה?! — אלא ודאי סבירא ליה לרש"י וסיעתו דפירוש הדרשה 'מה אני בחנם' וכו' היינו שאסור לקבל שכר, וכהרע"ב, אבל אנן לא קיימא לן כרש"י לענין חליצה, כמבואר באה"ע (קסה), משום הכי לא קיימא לן כרש"י והרע"ב ביו"ד (שלו) לענין רופא, ואין בלקיחת מעות עבור מצוה שמץ גזל, אלא איסור בקשת שכר, אבל אחר שכבר לא רצה לעשות מצוה בלא שכר, אין בלקיחת המעות משום גזל, ולא כהרע"ב ז"ל.

נראה לכאורה שכל דבריו אינם מוסבים אלא מבחינת דין הממון ואיסור גזל, אבל משום דין 'מה אני בחנם', אעפ"י שכבר קבע שכר מלכתחילה, חייב להמנע מליטלו עתה, שהרי אם רק קבע ולא נטל — למעשה לא עבר, והרי כשנוטל הריהו עובר בידים על האיסור. (וכן יש לשמוע לכאורה מתשו' שבות יעקב ח"א קכה — הובאה בהגהת משל"מ — סנהדרין כג, ה). ועוד נראה מצד הסברא שאפילו כבר נטל, מצווה להחזיר. וצ"ב.

'הנוטל שכר... להעיד — עדותיו בטילין' — מהריב"ל נסתפק לומר שמא עדותו פסולה מן התורה, שהרי הוא כנוגע בעדותו. ויש לדון בדבר, כיון שאין לו נגיעה בדין עצמו, כיצד יצא לאור.

ולהלכה כתבו הפוסקים, שאף על פי שעדותיו בטלות, אם עשה תשובה — כשר להעיד, ואין פוסלים אותו משום 'תחילתו בפסלות' כשאר פסולי עדות, כי עיקר הדין משום קנס הוא, ולא החמירו עליו בפסול זה אלא בשעה שהוא עומד באיסור נטילת שכר (עפ"י רמ"א חו"מ לד, יח — מהר"ן).
ואולם לענין דין 'נמצא אחד מהם קרוב או פסול' לא מצינו שיהא שונה משאר פסולים, שהם פוסלים את כל הכת. ויש לעיין. (עפ"י שיעורי הגרי"ש אלישיב שליט"א — בכורות כט. וע' גם באג"מ חו"מ י').

'לא קשיא, כאן בשכר הבאה ומילוי כאן בשכר הזאה וקידוש' — יש מי שמפרש שמדובר כשקדשה בשכר הבאת המים והאפר. והעיקר, שקדשה במים עצמם. וכוונת הגמרא היא שאם יכול ליקח שכר הבאה ומילוי, ודאי יכול למוכרם ואינו מחוייב ליתנם בחנם, ולכן יכול גם לקדש בהם. (תור"י הזקן וע' ברש"י ובמפרשים. ומלשון רבנו גרשום בבכורות משמע כפירוש הראשון. וכן נראית דעת הראב"ד — אישות ה,ג. ומהרמב"ם שם — כפירוש השני).

— מכאן (על פי פרוש רש"י), שאין ליקח שכר עבור מצוה שעושה לאחרים, אולם אם יש לו בה טורח — מותר ליטול שכר טרחתו. (ר"י הזקן שם).
וע"ש טעם שני לחילוק; ההבאה והמילוי אינם עיקר המצוה אלא מכשירי מצוה [וע' בגליוני הש"ס לר"י ענגיל]. ולפי"ז מותר ליטול שכר על הכשר מצוה, הגם שאין בה טורח.

וזו לשון הרמב"ן (בתורת האדם, ו): 'ולענין שכר רפואה — נראה לי דמותר ליטול מהן שכר בטלה וטרחא, אבל שכר הלימוד אסור, דאבדת גופו הוא ורחמנא אמר והשבתו לו, ואמרינן לענין מצוות: מה אני בחנם אף אתה בחנם. הלכך שכר החכמה והלמוד אסור, דהוה ליה כשכר הזאה וקידוש, אבל שכר הטרחא מותר דהו"ל כשכר הבאה ומילוי דמותר. וכן שכר בטלה מותר, כדתנן אם היה זקן — מרכיבו על החמור. ונותן שכרו כפועל בטל של אותה מלאכה דבטיל מינה.
וכן מי שיש לו סממנין, וחבירו חולה צריך להן — אסור לו לעלות בדמיהן יותר מן הראוי. ולא עוד אלא אפילו פסקו לו בדמיהן הרבה מפני דוחק השעה, שלא מצאו סממנין אלא בידו — אין לו אלא דמיהן...!'

וע"ע טוש"ע יו"ד שלו — על נטילת שכר לרופא. וראה בענין זה בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד לו, יא, ובקבצים: 'אסיא' כרך ה; 'דיני ישראל' כרך ז. (וע"ע טוש"ע או"ח תקפה).

פרק שלישי

'האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו — מקודשת לשני' — יש מי שאומר שהחידוש בדין זה הוא שהיה עולה על הדעת לומר קידושין אלו שלא מדעתה הם והרי הוא כמטעה, כי אילו היתה יודעת שהלה עשאו שליח לקדשה לא היתה מתקדשת לו, קמ"ל. (מובא ברמב"ן ועוד. ע' פירושים נוספים בתוס' ושאר. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ט רסט, א).